

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRK ASKER, DIPLOMAT, SIYASETI ALI FETHI OKYAR

AUTHORS: Nuray SEVİM

PAGES: 270-306

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2035391>

ATAD

Makale Türü: Biyografi**Geliř Tarihi :** 19.10. 2021**Kabul Tarihi:** 26.12.2021**Article Type:** Biograph**Submitted:** 19. 10. 2021**Accepted :** 26.12.2021Nuray SEVİM¹

TÜRK ASKER, DİPLOMAT, SİYASETÇİ ALİ FETHİ OKYAR

Öz: Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminden başlayarak Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da devam eden demokratikleşme süreci ve tek partili dönemden, çok partili döneme geçiş çalışmaları, çatışmaları ve sancıları Ali Fethi Okyar'ın anılarına dayanılarak kaleme alınmıştır. Ali Fethi Bey, eğitim gördüğü arkadaşları ile birlikte Osmanlının içinde bulunduğu kötü durumdan nasıl kurtarılabilceği hususunda birçok toplantılar yapmıştır. Yapılan toplantılarda vatan ve bağımsızlık sözcüklerinden sıkça bahsetmişlerdir. O dönem okumuş oldukları İngiliz ve Fransız yazarların kitapları vatan ve özgürlük konusunda beyin fırtınası yapmalarına fayda teşkil etmiştir. Askerlik yıllarında birçok görevde bulunan Ali Fethi Bey'in Trablusgarp, Bolayır ve Şarköy muharebeleri onun en önemli görevleri arasında olmuştur. Bunun yanında Osmanlı topraklarının aleyhinde olan birçok çete ve komitacılarla burun buruna mücadele etmiştir. Bulgaristan'a Sofya sefiri olarak gönderilmiş, Birinci Dünya Savaşı ile Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri düzenleme çabasında bulunmuştur. Mustafa Kemal'in Ali Fethi Bey'den yeni bir parti kurmasını istemesi, ona ne kadar güvendiğini ve o dönem güçlü bir muhalefetin olmadığına inandığını göstermektedir. Mustafa Kemal'in iki şartı ve istediği doğrultusunda 12 Ağustos 1930 tarihinde Ali Fethi Bey'in başkanlığında Serbest Fırka kurulmuştur. Elbette ki bu iki şart; Cumhuriyet rejimine dokunulmaması

¹ Tarih Öğretmeni, Oğuzkaan Anadolu Lisesi, nuraybilgin7@gmail.com , [ORCID](https://orcid.org/0000-0002-8773-0289)

ve Anayasanın ilkelerine bağlı kalmak ile ilgili idi. Ancak başarı ile ilerleyen fırka kendini fesh etmek zorunda kalmıştır. Serbest Fırkanın Cumhuriyet Halk Fırkası ile arasındaki rekabet Ali Fethi Bey'in o çok sevdiği yakın arkadaşı Mustafa Kemal ile kısa sürede olsa fikir ayrılığına düşmesine sebep olmuştur. Serbest Fırka ile ilgili sosyal, siyasi ve ekonomik ne yaşanırsa yaşansın Ali Fethi Okyar ve Mustafa Kemal Atatürk hep dost olarak kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Sofya, Trablusgarp Savaşı.

Turkish Soldier, Diplomat, Politician Ali Fethi Okyar

Abstract: This study was written based on the memories of Ali Fethi Okyar, the democratization process that started from the disintegration period of the Ottoman Empire and continued after the foundation of the Republic, and the transition from the single-party period to the multi-party period, conflicts and pains. Ali Fethi Bey, together with other friends of his, with whom he studied, held several meetings about how to save the Ottoman Empire from the bad state it had been suffering. In the meetings held, they often mentioned the terms 'homeland' and 'independence'. The books of English and French writers, which they read at the time, helped them greatly to brainstorm about the homeland and freedom. During his military service, Ali Fethi Bey served in a number of posts among which are the battels in Tripoli, Bolayır and Sarkoy as the most important ones. In addition, he fought head-on against numerous gangs and insurgents who were against the Ottoman lands. In this way, he showed efforts to promote the relations between Bulgaria and Ottoman Empire before and during the World War I. The fact that Mustafa Kemal asked Ali Fethi Bey to establish a new party was an indication of how much he trusted him and believed that there was no strong opposition at that time. In line with the two conditions and requests of Mustafa Kemal, Serbest Fırka (Liberal Party) was established on August 12, 1930 under the presidency of Ali Fethi Bey. These two conditions were without a question: to keep the Republican regime intact and adhere to the principles of the Constitution. However, the party that had progressed successfully were obliged to dissolve itself. It was not long before that the rivalry between the Liberal Party and the Republican People's Party caused Ali Fethi Bey to disagree with his best friend Mustafa Kemal, even if for a short time. Ali Fethi Okyar and Mustafa Kemal Atatürk always remained friends, no matter what was experienced about the Liberal Party, either social, political or economic.

Keywords: Ali Fethi Okyar, Liberal Republican Party, Sofia, Tripolitanian War.

Giriş

Ali Fethi Bey, 29 Nisan 1881 tarihinde Makedonya'nın bir şehri olan Prilepe'de hayata gelmiştir. Ali Fethi'nin küçük yaşta iken babası İsmail Efendi'nin vefat etmesi ile o, öğrenim hayatına Manastır'da vali olan dayısı müderris İbrahim Ethem Efendi'nin yanında devam etmiştir. İlköğrenim hayatını dayısının yanında tamamlamış daha sonra İptidai Numune Mektebini, Manastır Askeri Rüstiyesini ve Manastır Askeri İdadisini bitirmiştir.²

Ali Fethi Bey gençlik ve subaylık yıllarını XIX. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'nde geçirmiştir. O dönemin Osmanlısı; Bulgar, Türk, Sırp, Ulah, Yahudi ve Arnavut'un bir arada yaşadığı farklı etnik uluslardan oluşmaktaydı. 1789 yılında Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri söz konusu ulusların Osmanlı'nın karşısında durmalarında etkili olmuştur. Özellikle Ali Fethi'nin doğup büyüdüğü Makedonya (Kosova, Selanik, Manastır) toprakları bu bağımsız hareketlerinin oldukça tesiri altında kalmıştır. Bunun yanında 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin son bulmasıyla Berlin Antlaşması imzalanmış ve Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Makedonya topraklarına ancak ıslahat yapılması şartı ile dokunulmamıştır. Bu durumun neticesinde de Yunan, Sırp ve Bulgarların kurmuş olduğu komita ve siyasi çeteler belirgin hale gelmiştir. Manastır Askeri İdadisinde okurken Namık Kemal'in eserlerini gizli gizli okumaya başlamış ve bu eserler onun zihninde yurt meselelerinin netlik kazanmasına aynı zamanda kafasında birçok soru işaretine neden olmuştur. Manastır Askeri İdadisinde eğitimini tamamlayan Ali Fethi, 1898'de eğitimine İstanbul'da bulunan Harp Okulunda devam etmiştir. Bu şehir onu çok heyecanlandırmış ve etkilemiştir. O, duygularını şöyle ifade etmiştir: *Çok heyecanlı idim ve hiç şüphesiz hayatımın en büyük saadetini hissediyordum. O his ve heyecanla kitaplarımı sarıldım. Manastır'da çalıştığım gibi aynı heyecanla Harbiye'de çalışmaya başladım.*³

Manastır Askeri İdadisinde Mustafa Kemal ile başlayan vefa dolu dostluğu Harbiye'de de devam etmiş ve uzun yıllar boyunca Kurtuluş Savaşında karşılıklı olarak çıkacak güçlükleri birlikte göğüslemişlerdir. Ali Fethi'nin sınıf arkadaşlarının arasında Mustafa Kemal'in yanında Ali Fuat Cebesoy, Galatalı Şevket, Cafer Tayyar, Kara Vasıf, Mustafa Muğlalı ileride omuz omuza hareket

² Tevetoğlu, F. (1987), *Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları*, Ankara: TTK, s.113.

³ Tevetoğlu, *age*, s.114.

edeceği arkadaşları arasında olmuştur.⁴ Bu eserlerin okunması yasak olmasına ve Harbiye’de sıkı bir kontrol olmasına rağmen okudukları bu eserler Ali Fethi’de ve arkadaşlarının düşünce yapılarında çığır açmış ve yurdun güvensiz ellerce çekilip çevrildiğine kanaat getirerek olaylar hakkında kafalarında oluşan çelişkileri çözmeye çalışmışlardır. Ali Fethi’nin istiklal, sürgün, işkence, egemenlik gibi konular her daim arkadaşlarıyla konuşmuş olduğu hususlar arasında olmuştur. Ve bu idealist gençler hürriyet meselesi üzerine oldukça yoğunlaşıp kendi aralarında teşkilat kurmuş ve birkaç sayı da dergi çıkarmışlardır.

Harbiye’den 1900 yılında eğitimini tamamlayan Ali Fethi kurmaylık eğitimi almak üzere Harp akademisinde eğitimine devam etmiştir. Harp Akademisinde de arkadaşları ile birlikte birçok çalışmalarda bulunmuştur. O, dergi faaliyetlerini icra ettikleri Harbiye’de birgün okul nazırı Ali Rıza Paşa tarafından yakalanınca çok öfkelenip duygularını şöyle dile getirmiştir: *“Hep o adamın başının altından çıkıyor bunlar. Sarayı başına yıkılmadıkça hiç rahat yok. Elime bir fırsat geçse sarayına bomba koyarım.”*⁵ Ali Fethi, II. Abdülhamit’ten bahsetmiştir. Ancak ne gariptir ki kendisi 31 Mart ayaklanmasından sonra tahttan indirilen II. Abdülhamit’in Selanik’te bulunan Alâtinî köşkünde 3,5 ay muhafızlığını yapmıştır.⁶

Ali Fethi Okyar’ın Askerlik Hayatı

1903 yılında Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile Harp Akademisini üstün başarıyla bitirdikten sonra, Selanik’in merkezinde bulunan 3. ordunun 13. Süvari alayında vazifelendirilmiştir. O dönemde Kurmay subaylarının görevlendirildikleri orduda staj yapmıştır. Sekiz ay piyade, süvari ve topçu kıtalarında kurmaylar staj görmüşlerdir. Ali Fethi bu yeni kurulmuş olan Avcı Taburunun İkinci Bölüğünde staj görevini yerine getirmek üzere ataması yapılmıştır. Stajının sekiz ayını başarı ile tamamladıktan sonra Rıza Bey’in kumandasında Topçu Alayında

⁴ Mechun, B. (1997), *Mustafa Kemal, Bir İmparatorluğun Ölümü*, yay. haz. Zeki Çelikkol, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.70-71; Okyar, A.F. (1980), *Üç Devirde Bir Adam*, yay. haz. Cemal Kutay, İstanbul: Tercüman Yayınları, s.5.

⁵ Cebesoy, A.F. (1967), *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul: Atatürk, İnkılap ve Aka Kitabevi s.15.

⁶ Cebesoy, *age*, s.15-17.

vazifelendirilmiştir.⁷O dönem Rumeli'nin birçok yerinde komitacılık faaliyetlerine karşı II. Abdülhamit başta Ali Fethi olmak üzere dönemin genç subaylarını Osmanlı topraklarına karşı olan hain düşünceleri ortadan kaldırmak üzere görevlendirmiştir. Ali Fethi 8 aylık bu staj dönemini söz konusu çetelerle mücadele ederek geçirmiştir. Kolağası rütbesine 25 Mart 1906 tarihinde terfi etmiştir. Yine o dönem Harbiye mekteplerinin kuruluşlarıyla ilgili bir düzenlemeye gidilmiştir. Artık Harbiye mektepleri, ordu merkezlerinde kurulacaktı ve Ali Fethi'de 30 Nisan 1906 tarihli buyruk ile ders nazır muavini olarak Edirne Mekteb-i Harbiye'sine atanmıştır. Ancak o bu vaziyetten memnun kalmamıştır. Bu durumun en büyük nedeni Ali Fethi'nin Manastır'da geçirmiş olduğu güzel günler ve onun çok sevdiği arkadaşlarından ayrılmak istememesiydi. Neticede Edirne'ye gelerek görevine başlamıştır.⁸

Edirne'de üç ay bir süre ile görev yaptıktan sonra 3. Ordu Mahçova Yunan Hududu Mıntıka Kumandanlığında 21 Ağustos 1906 tarihinde göreve başlamıştır. Manastır'ın Kesriye kazasında da 9 ay Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleriyle uğraşmıştır. Aynı dönem özellikle Tıbbiyeli öğrenciler başta olmak üzere Meşrutiyet'in ilanını isteyenler, II. Abdülhamit'e karşı teşkilatlanmışlardır. Bunun sonucunda 1906 yılında *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* kurulmuştur. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907 tarihinde Paris'te kurulan İttihat ve Terakki cemiyeti ile birleştirilmiştir. Ali Fethi bu cemiyette faaliyet gösteren isimler arasında olmuştur.

Ali Fethi'nin binbaşı rütbesine 21 Mayıs 1908'de yükselmesiyle Selanik Jandarma Zabitan Mektebi komutanlığına tayin edilmiştir. Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın düşüncelerinin bu vazifeye tayin olmasında son derece etkili olmuştur. Bu tayin ve paşanın olumlu düşünceleri Ali Fethi'nin askerlik yaşamının başlarında Rumeli'de 3. Ordunun her kademesinde ve aynı zamanda çete ve komita faaliyetlerinde yapmış olduğu azim ve başarılarının sonucunda oluşmuştur. Paris Sefareti Ateşemiliterliğine 12 Ocak 1909 tarihinde atanmış, Jandarma Subay Mektebi Kumandanlığını bırakarak 6 Mart 1909 tarihinde İstanbul'a gelerek Paris'e seyahat etmiştir.⁹Paris'te iken Fransızların yapmış olduğu tatbikatları izleyip çok sayıda raporlar hazırlamıştır. Ve bu raporları

⁷ Tevetoğlu, F. (1982), "Atatürk'ün Davasını Yürütmekte İlk Aklına Gelen Arkadaşı: Ali Fethi Okyar", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 292, s.9-17.

⁸ Fethi Tevetoğlu, *agm*, s.17.

⁹Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s.15.

hükümet merkezine ve Genel Kurmay Başkanlığı'na göndererek hükümeti bilgilendirmiştir. Kısa bir süre sonra İtalya'nın Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'a askeri operasyon başlatmaları üzerine Trablusgarp Harbine katılmıştır.¹⁰

Trablusgarp'taki Azim ve Başarısı

Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya'nın karşısında Osmanlı ordu ve donanması söz konusu devletle savaşıcak güçte değildi. Devlet yönetimi İttihat ve Terakki Cemiyetinin kontrolünde olmasına rağmen hükümette yine eski yöneticiler görev yapmaktaydı. İttihat ve Terakki'nin bir taraftan kendi içlerinde çekişmelerin devam etmesi, hükümette etkili devlet adamlarının olmayışı ve iç huzursuzluklar, İtalya için elverişli bir zaman olmuştur. Bu elverişli zamanı iyi yöneten İtalya, Osmanlı Devleti'ne 28 Eylül 1911 tarihli Trablusgarp üzerinde isteklerde bulunduğu iki günlük muhtıra vermiştir. İtalya'nın vermiş olduğu sürenin bitmesi ile İtalyan Hükümeti 29 Eylül 1911 tarihinde ikinci muhtırayı vererek savaş ilan etmiştir.¹¹ İtalyanların bu kararı karşısında devlet yöneticileri, asker ve diplomatik şahıslar İtalya ile bu durumun diplomatik yünden çözmek istemişleridir. Osmanlı hükümetinin bu tavrı dönemin genç subayları ve İttihat ve Terakkicileri huzursuz etmiştir. Ali Fethi, Mustafa Kemal'e haber göndererek Enver Paşa'nın evine gideceklerini bildirmiştir.¹² Enver Paşa'nın evinde Ali Fethi ve Mustafa Kemal'in yanında Eşref Kuşçubaşı, Süleyman Askeri, Mümtaz ve Hamdi Beyler gibi subaylarda katılmışlardır. Ali Fethi, Mustafa Kemal ve Enver Paşa aldıkları kararı ile Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya bildirmişlerdir. Mahmut Şevket Paşa onlara çok gizli hareket etmelerini, pasaport işlemlerinde de gerekli kolaylığın sağlanacağına dair teminat vermiştir. Ali Fethi'nin Paris'e gitmesi ile kendisi orada görev yapan Elçi Rıfat Bey ve Harbiye Nezaretinde güvendiği insanları ziyaret ederek Trablusgarp'a gidebilmek için onlardan yardım talebinde bulunmuştur.

Ali Fethi gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra yanına tıp öğrenimi yapmış beş askeri doktoru alarak Paris'ten hareket etmiştir. Değişik kimlikle aldıkları pasaportlarla Marsilyalı bir kayıkçının kayığında başlayan yolculuğunu çok zor

¹⁰ Aybars, E. (1983), "Makedonya ve II. Meşrutiyet", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeler Dergisi*, S.1, s.5.

¹¹ Şıvgın, H. (1989), *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları s.29.

¹² Hale Şıvgın, *age*, s.30.

şartlar altında yapmıştır.¹³ Ali Fethi, Trablusgarp'ta yaşayan Müslümanların yardımı ile Tunus'un Sfax Limanına 10-15 gün içinde gelebilmiştir. Kendisi cepheye vardığında durumun çok hassas olduğunu görmüştür. İtalyanların Ekim ayının başında başlattıkları bombalama halkı ziyan etmiş ve ilk etapta Osmanlı güçleri geri çekilmiştir. 4 Ekim 1911'de Tobruk, 6 Ekim 1911'de Trablusgarp, 13 Ekim 1911'de Derne ve Bingazi işgal edilmiştir. Cepheye gelen Ali Fethi acı bir gerçek ile karşı karşıya kalmıştır. Karargâhta yapılması gereken çalışmaların planını kısa sürede yapmış ve hemen işe koyulmuştur. Yerli halkın kısa sürede teşkilatlanmasını sağlamıştır. Çünkü İtalyanlar işgallerden önce ve sonrasında Trablusgarp'taki yerli halka, savaşta Türklerin büyük kayıplar verdiğini, savaşı kendilerinin kazanacağını, Türklerin onlara yalan söylediği gibi bildiriler halkı çok etkilemiştir. Ancak Ali Fethi yerli halkı ve askeri birlikleri İtalyanlar karşısında örgütlenerek karşı saldırıya geçecek vaziyete getirmiştir.¹⁴

Bu taarruz yani 23 Ekim 1911 Hani Taarruzu, Trablusgarp'taki Türk ve yerli kuvvetlerin ilk muvaffakiyetli savunmasıdır. Osmanlının silah, cephane, makinalı tüfek ve insan gücünden yoksun olan ordusunu İtalyanlar için korkulu hale getiren Ali Fethi ve arkadaşlarının büyük azim ve kararlı duruşlarıdır. Ancak İtalya bu mağlubiyetin öcünü hiç günahı olmayan ve savunmasız halktan almıştır. 42. Tümen Kurmay Başkanı Ali Fethi bu duruma kayıtsız kalmamış, 3 Kasım 1911'de yazmış olduğu yazıyı Fırka Kumandanlığına bildirerek, bu durumun Avrupa ülkeleri nezdinde protesto edilmesini istemiştir.¹⁵

Trablusgarp'ta gösterilen başarılar için Ali Fethi şu ifadeleri kullanmıştır: *"Trablusgarp'taki vatanseverlik ve yiğitlik dünyaya anlatılsa idi, Türklüğün her şeyini kaybettiği düşüncesinin hâkim olduğu o günlerde, dünyanın gözü önünde itibarımız yerini almakla kalmaz, hayranlık uyandırırız. Trablusgarp, bugünkü neslin bilmesi gereken vatanseverlik destanıdır."*¹⁶ Fakat Balkan devletlerinin, Avrupa devletleri tarafından kışkırtılmaları ve kendi aralarında çeşitli anlaşmalar yaparak Osmanlı

¹³ Okyar, O, Seyitdanlıoğlu, M. (1997), *Fethi Okyar'ın Anıları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları s.14-15.

¹⁴ İlhan, S. (1989), *Atatürk ve Askerlik*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları s.88-93.

¹⁵ Sorgun, T. (1997), *Halil Paşa / Bitmeyen Savaş / İttihat ve Terakkiden Cumhuriyet'e*, İstanbul: Kamer Yayınları, s..25.

¹⁶ Taylan Sorgun, *age*, s.263

Devleti'ne harp ilan etmeleri, Trablusgarp'ta barış yapılmasını zorunlu kılmıştır. 15 Ekim 1912 tarihinde Uşi'de kararlaştırılan antlaşma, padişah iradesi ile onaylanmıştır. Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve geçicide olsa Oniki Adayı kaybetmiştir.

Balkan Harbi'nde Ali Fethi

Balkan Savaşları başladığında Ali Fethi Trablusgarp'tan dönmüş ve Genel Kurmay Başkanlığı'nda görevlendirilmiştir.¹⁷ Düşman karşısında her cephede ordu direniş göstermesine rağmen başarılı sonuçlar elde edemediği için sürekli geri çekilmiştir. Doğu ordusu Bulgarlar karşısında bütün Trakya'yı terk ederek Çatalca'ya geri çekilmiştir. Kumova'da Osmanlı ordusu yenilmiş, Yunan askeri Selanik'e ulaşarak Ege adalarından Bozcaada, Taşoz, Samotraki ve Limni'yi ele geçirmişlerdir. Ali Fethi Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durum karşısında Harbiye Nazırına çıkarak cephede görev almak istediğini söylemiştir. Harbiye Nazırı Nazım Paşa onun bu isteğini tüm samimiyetiyle kabul etmiş ve 25 Kasım 1912 tarihli buyrukla Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanlığında vazifelendirilmiştir.¹⁸

Bulgar orduları Çatalca hatlarına kadar gelip Edirne'yi kuşatmışlar ancak daha fazla ilerleyemeyip Çatalca'ya geri dönmüşlerdir. Çatalca hattını geçemeyen Bulgar orduları bu seferde Gelibolu Yarımadasına taarruz hazırlıklarına başlamış ve o dönem adı Bolayır Kolordusu diye bilinen Türk ordusu boğazın dar kısmına sıkışmıştır. Böylelikle Bolayır ve Şarköy muharebeleri başlamıştır. Bolayır muharebelerinde, Bolayır Kolordu Komutanı Mustafa Kemal, Hareket Şube Müdürü Fahri Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Ali Fethi görev almıştır.¹⁹ Balkan Savaşlarına bizzat şahit olan gazeteci Georges Rémond adlı bir gazeteci ve özellikle dönemin en ünlü gazetelerinden *Matin*'in başyazarı Stephanne Lauzanne bu savaşın ilk kırk gününde (Yani 1912'nin Kasım ayı sonuna kadar) savaş muhabiri olarak görev yaptıktan sonra ülkesine dönmüşlerdir. Üç gün süren tren yolculuğu sırasında sohbetleri olmuştur. Nitekim Rémond'un anlatışını kitabının girişinde aktarır: "Rémond da Libya günlerindeki Türk cephesinden, sultanın subayları için olduğu gibi askerler için sempatiden başka bir şey aktarmadı. Sadece kumandan sıfatı olan ve de boyları da rütbelerinden

¹⁷ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay ATASE Yayınları: Ankara 1993, s.25-26.

¹⁸ Altay, F. (1972) "Balkan Felaketi", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.8, Eylül, s.38-42.

¹⁹ Belen, F. (1971), *1912-1913 Balkan Savaşı*, Ankara: Harp Akademileri Basımevi, s.92.

büyük olmayan Enver ve Ali Fethi'yi gördü. Araplar da sıksa ve de çok gösterişli olmayan bu iki yaratığa bakarak bir hükümdar gülüşü gösterdiler. 'Bu da ne! Padişah'ın devletini kurtarmak için bize bütün gönderebildiği bu mu!' dediler. Ancak iki gün sonra, artık hiç kimse gülmüyordu. İki zayıf küçük adamın şaşılacak bir otoritesi vardı ve de olağanüstü bir kumandanlık yeteneği böylece bir yıl boyunca 100 bin kişilik bir Avrupa ordusunu etkisiz kıldılar."²⁰

Ali Fethi bu süreçte düşman ile ilgili bir araştırma yapmış ve Başkomutanlığa 5-6 Şubat 1913'de bir rapor göndermiştir. Raporda, "*düşmanın Kavaksuyu'nun (Çanakkale'de bir bölge) güneyine zayıf kuvvetlerle geçtiği, diğer büyük kuvvetlerin kuzeydeki Malkara ve Keşan'da bulunduğu ve Kavaksuyu'nun geriye çekilişe pek müsait olmadığı iletilerek dizili kuvvetlerin vakit kaybetmeden taarruza geçeceği ve kendilerinden cevap beklenildiğini*" yazmıştır.²¹

Genel Karargâh ile Bolayır Kolordusu arasında tüm müzakereler bitmiş ve 8Şubat 1913 sabahı başlayacak taarruz için birlikler hazır duruma gelmesi sağlanmıştır.²² Bolayır Kolordusu taarruza hazırlarken 10. Kolorduda durum şöyle seyir izlemiştir: Saat 18.00 sularında hareket edilecektir. Ancak Güzel Girit Vapuru yakınlarda görünmemektedir. Birçok yerde aranmış ancak izine rastlanmamıştır. Saat 19.00'da hareket eden Kolordu Komutanı Hurşit Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Enver Paşa'nın bulunduğu vapur Haydarpaşa açıklarına geldiğinde 31. Tümen'den bir telgraf almışlardır. Telgrafta, 61. ve 62. Şirket vapurlarının Şarköy'e asker götürmeyeceği bildirilmektedir. Enver Paşa Haydarpaşa telgrafhanesinden zor kullanarak da olsa Güzel Girit vapurunun mutlaka arınmasını, eğer hareket etmişse Şarköy'e doğru derhal gelmesini emretmiştir. 2-3 saatlik bir gecikmeyle 31. Tümen'de hareket etmiştir. Enver ve Hurşit Paşalar savaş alanına hava şartlarından dolayı gecikmeli gelmişlerdir. Bu olumsuzluklardan haberi olmayan Ali Fethi ve Fahri Paşa, Bolayır Kolordusuna sabahın erken saatlerinde taarruz emri vermiştir. Etkili bir çarpışma ve top ateşi içerisinde taarruza devam ederken bir taraftan da Şarköy'de yapılması planlanan çıkarma heyecanla beklenmiştir. Fakat beklenen sonuç elde edilememiştir. Şarköy'den Bulgar kuvvetleri saldırıya geçmiş ve bu menfi durum Osmanlı

²⁰Remond, Georges; *Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri)*, Osmanlıcaya Çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007.

²¹ Okyar, A.F, Şarman, K. (2016), *Büyük Günlerin Adamı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları s.27.

²² Okyar, Üç Devirde Bir Adam, s. 5.

ordusunun büyük kayıplar vermesine neden olmuştur. Günlerce büyük ümitlerle hazırlanan Bolayır ve Şarköy çıkarması, Osmanlı ordusunun yenilip moralce çökmesine yol açtığı gibi Ali Fethi ve arkadaşlarının ve diğer ittihatçıların arasındaki anlaşmazlığın ne kadar derin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ali Fethi ve diğer komutanlar bu yenilgiden dolayı birbirlerini suçlamışlardır. Ali Fethi'yi ve Mustafa Kemal'i Bolayır yenilgisi istifanın eşğine getirmiştir. Ali Fethi, bu yenilginin sebeplerini yazdığı kitapçığının 24. Sayfasında; *"Balkan Harbi'nde mağlubiyetlerin esbabını araştırmak gülistan vatanın güzel çiçeği olan Rumeli'nin kaybedilmesinden ders ve ibret almak hepimiz için bir borçtur"* demiştir. Bu yoğun duygularla birlikte Ali Fethi savaştan sonra İstanbul'a dönmüş ve 14 Eylül 1913 tarihinde askerlikten mesleğinden istifade etmiştir.²³

Balkan Savaşları başladığında Ali Fethi Trablusgarp'tan dönmüş ve Genel Kurmay Başkanlığı'nda görevlendirilmiştir.²⁴ Düşman karşısında her cephede ordu direniş göstermesine rağmen başarılı sonuçlar elde edemediği için sürekli geri çekilmiştir. Doğu ordusu Bulgarlar karşısında bütün Trakya'yı terk ederek Çatalca'ya geri çekilmiştir. Kumova'da Osmanlı ordusu yenilmiş, Yunan askeri Selanik'e ulaşarak Ege adalarından Bozcaada, Taşoz, Samotraki ve Limni'yi ele geçirmişlerdir. Ali Fethi Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durum karşısında Harbiye Nazırına çıkarak cephede görev almak istediğini söylemiştir. Harbiye Nazırı Nazım Paşa onun bu isteğini tüm samimiyetiyle kabul etmiş ve 25 Kasım 1912 tarihli buyrukla Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanlığında vazifelendirilmiştir.²⁵

Bulgar orduları Çatalca hatlarına kadar gelip Edirne'yi kuşatmışlar ancak daha fazla ilerleyemeyip Çatalca'ya geri dönmüşlerdir. Çatalca hattını geçemeyen Bulgar orduları bu seferde Gelibolu Yarımadasına taarruz hazırlıklarına başlamış ve o dönem adı Bolayır Kolordusu diye bilinen Türk ordusu boğazın dar kısmına sıkışmıştır. Böylelikle Bolayır ve Şarköy muharebeleri başlamıştır. Bolayır muharebelerinde, Bolayır Kolordu Komutanı Mustafa Kemal, Hareket Şube Müdürü Fahri Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Ali Fethi görev almıştır.²⁶ Balkan Savaşlarına bizzat şahit olan gazeteci Georges Rémond adlı bir gazeteci

²³Fahrettin Altay, *agm*, s.42-44.

²⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay ATASE Yayınları: Ankara 1993, s.25-26.

²⁵Altay, F. (1972) "Balkan Felaketi", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.8, Eylül, s.38-42.

²⁶ Belen, F. (1971), *1912-1913 Balkan Savaşı*, Ankara: Harp Akademileri Basımevi, s.92.

ve özellikle dönemin en ünlü gazetelerinden *Matin*'in başyazarı Stephanne Lauzanne bu savaşın ilk kırk gününde (Yani 1912'nin kasım ayı sonuna kadar) savaş muhabiri olarak görev yaptıktan sonra ülkesine dönmüşlerdir. Üç gün süren tren yolculuğu sırasında sohbetleri olmuştur. Nitekim Rémond'un anlatışını kitabının girişinde aktarır: "Rémond da Libya günlerindeki Türk cephesinden, sultanın subayları için olduğu gibi askerler için sempaticiden başka bir şey aktarmadı. Sadece kumandan sıfatı olan ve de boyları da rütbelerinden büyük olmayan Enver ve Ali Fethi'yi gördü. Araplar da sıska ve de çok gösterişli olmayan bu iki yaratığa bakarak bir hükümdar gülüşü gösterdiler. 'Bu da ne! Padişah'ın devletini kurtarmak için bize bütün gönderebildiği bu mu!' dediler. Ancak iki gün sonra, artık hiç kimse gülmüyordu. İki zayıf küçük adamın şaşılacak bir otoritesi vardı ve de olağanüstü bir kumandanlık yeteneği böylece bir yıl boyunca 100 bin kişilik bir Avrupa ordusunu etkisiz kıldılar." ²⁷

Ali Fethi bu süreçte düşman ile ilgili bir araştırma yapmış ve Başkomutanlığa 5-6 Şubat 1913'de bir rapor göndermiştir. Raporda, "*düşmanın Kavaksuyu'nun (Çanakkale'de bir bölge) güneyine zayıf kuvvetlerle geçtiği, diğer büyük kuvvetlerin kuzeydeki Malkara ve Keşan'da bulunduğu ve Kavaksuyu'nun geriye çekilişe pek müsait olmadığı iletilerek dizili kuvvetlerin vakit kaybetmeden taarruza geçeceği ve kendilerinden cevap beklenildiğini*" yazmıştır.²⁸

Genel Karargâh ile Bolayır Kolordusu arasında tüm müzakereler bitmiş ve 8Şubat 1913 sabahı başlayacak taarruz için birlikler hazır duruma gelmesi sağlanmıştır.²⁹ Bolayır Kolordusu taarruza hazırlanırken 10. Kolorduda durum şöyle seyir izlemiştir: Saat 18.00 sularında hareket edilecektir. Ancak Güzel Girit Vapuru yakınlarda görünmemektedir. Birçok yerde aranmış ancak izine rastlanmamıştır. Saat 19.00'da hareket eden Kolordu Komutanı Hurşit Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Enver Paşa'nın bulunduğu vapur Haydarpaşa açıklarına geldiğinde 31. Tümen'den bir telgraf almışlardır. Telgrafta, 61. ve 62. Şirket vapurlarının Şarköy'e asker götürmeyeceği bildirilmektedir. Enver Paşa Haydarpaşa telgrafhanesinden zor kullanarak da olsa Güzel Girit vapurunun mutlaka arınmasını, eğer hareket etmişse Şarköy'e doğru derhal gelmesini

²⁷Remond, Georges; *Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri)*, Osmanlıcaya Çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007.

²⁸ Okyar, A.F, Şarman, K. (2016), *Büyük Günlerin Adamı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları s.27.

²⁹ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 5.

emretmiştir. 2-3 saatlik bir gecikmeyle 31. Tümeninde hareket etmiştir. Enver ve Hurşit Paşalar savaş alanına hava şartlarından dolayı gecikmeli gelmişlerdir. Bu olumsuzluklardan haberi olmayan Ali Fethi ve Fahri Paşa, Bolayır Kolordusuna sabahın erken saatlerinde taarruz emri vermiştir. Etkili bir çarpışma ve top ateşi içerisinde taarruza devam ederken bir taraftan da Şarköy’de yapılması planlanan çıkarma heyecanla beklenmiştir. Fakat beklenen sonuç elde edilememiştir. Şarköy’den Bulgar kuvvetleri saldırıya geçmiş ve bu menfi durum Osmanlı ordusunun büyük kayıplar vermesine neden olmuştur. Günlerce büyük ümitlerle hazırlanan Bolayır ve Şarköy çıkarması, Osmanlı ordusunun yenilip moralce çökmesine yol açtığı gibi Ali Fethi ve arkadaşlarının ve diğer ittihatçıların arasındaki anlaşmazlığın ne kadar derin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ali Fethi ve diğer komutanlar bu yenilgiden dolayı birbirlerini suçlamışlardır. Ali Fethi’yi ve Mustafa Kemal’i Bolayır yenilgisi istifanın eşiğine getirmiştir. Ali Fethi, bu yenilginin sebeplerini yazdığı kitapçığının 24. Sayfasında; *“Balkan Harbi’nde mağlubiyetlerin esbabını araştırmak gülistan vatanın güzel çiçeği olan Rumeli’nin kaybedilmesinden ders ve ibret almak hepimiz için bir borçtur”* demiştir. Bu yoğun duygularla birlikte Ali Fethi savaştan sonra İstanbul’a dönmüş ve 14 Eylül 1913 tarihinde askerlikten mesleğinden istifade etmiştir.³⁰

Balkan Savaşları başladığında Ali Fethi Trablusgarp’tan dönmüş ve Genel Kurmay Başkanlığı’nda görevlendirilmiştir.³¹ Düşman karşısında her cephede ordu direniş göstermesine rağmen başarılı sonuçlar elde edemediği için sürekli geri çekilmiştir. Doğu ordusu Bulgarlar karşısında bütün Trakya’yı terk ederek Çatalca’ya geri çekilmiştir. Kumova’da Osmanlı ordusu yenilmiş, Yunan askeri Selanik’e ulaşarak Ege adalarından Bozcaada, Taşoz, Samotraki ve Limni’yi ele geçirmişlerdir. Ali Fethi Osmanlı’nın içinde bulunduğu zor durum karşısında Harbiye Nazırına çıkarak cephede görev almak istediğini söylemiştir. Harbiye Nazırı Nazım Paşa onun bu isteğini tüm samimiyetiyle kabul etmiş ve 25 Kasım 1912 tarihli buyrukla Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanlığında vazifelendirilmiştir.³²

Bulgar orduları Çatalca hatlarına kadar gelip Edirne’yi kuşatmışlar ancak daha fazla ilerleyemeyip Çatalca’ya geri dönmüşlerdir. Çatalca hattını geçemeyen

³⁰Fahrettin Altay, *agm*, s.42-44.

³¹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay ATASE Yayınları: Ankara 1993, s.25-26.

³²Altay, F. (1972) “Balkan Felaketi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S.8, Eylül, s.38-42.

Bulgar orduları bu seferde Gelibolu Yarımadasına taarruz hazırlıklarına başlamış ve o dönem adı Bolayır Kolordusu diye bilinen Türk ordusu boğazın dar kısmına sıkışmıştır. Böylelikle Bolayır ve Şarköy muharebeleri başlamıştır. Bolayır muharebelerinde, Bolayır Kolordu Komutanı Mustafa Kemal, Hareket Şube Müdürü Fahri Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Ali Fethi görev almıştır.³³ Balkan Savaşlarına bizzat şahit olan gazeteci Georges Rémond adlı bir gazeteci ve özellikle dönemin en ünlü gazetelerinden *Matin*'in başyazarı Stephanne Lauzanne bu savaşın ilk kırk gününde (Yani 1912'nin kasım ayı sonuna kadar) savaş muhabiri olarak görev yaptıktan sonra ülkesine dönmüşlerdir. Üç gün süren tren yolculuğu sırasında sohbetleri olmuştur. Nitekim Rémond'un anlatışını kitabının girişinde aktarır: "Rémond da Libya günlerindeki Türk cephesinden, sultanın subayları için olduğu gibi askerler için sempatiden başka bir şey aktarmadı. Sadece kumandan sıfatı olan ve de boyları da rütbelerinden büyük olmayan Enver ve Ali Fethi'yi gördü. Araplar da sıska ve de çok gösterişli olmayan bu iki yaratığa bakarak bir hükümdar gülüşü gösterdiler. 'Bu da ne! Padişah'ın devletini kurtarmak için bize bütün gönderebildiği bu mu!' dediler. Ancak iki gün sonra, artık hiç kimse gülmüyordu. İki zayıf küçük adamın şaşılacak bir otoritesi vardı ve de olağanüstü bir kumandanlık yeteneği böylece bir yıl boyunca 100 bin kişilik bir Avrupa ordusunu etkisiz kıldılar."³⁴

Ali Fethi bu süreçte düşman ile ilgili bir araştırma yapmış ve Başkomutanlığa 5-6 Şubat 1913'de bir rapor göndermiştir. Raporda, "*düşmanın Kavaksuyu'nun (Çanakkale'de bir bölge) güneyine zayıf kuvvetlerle geçtiği, diğer büyük kuvvetlerin kuzeydeki Malkara ve Keşan'da bulunduğu ve Kavaksuyu'nun geriye çekilişe pek müsait olmadığı iletilerek dizili kuvvetlerin vakit kaybetmeden taarruza geçeceği ve kendilerinden cevap beklenildiğini*" yazmıştır.³⁵

Genel Karargâh ile Bolayır Kolordusu arasında tüm müzakereler bitmiş ve 8Şubat 1913 sabahı başlayacak taarruz için birlikler hazır duruma gelmesi sağlanmıştır.³⁶ Bolayır Kolordusu taarruza hazırken 10. Kolorduda durum şöyle seyir izlemiştir: Saat 18.00 sularında hareket edilecektir. Ancak Güzel Girit

³³ Belen, F. (1971), *1912-1913 Balkan Savaşı*, Ankara: Harp Akademileri Basımevi, s.92.

³⁴ Remond, Georges; *Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri)*, Osmanlıcaya Çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007.

³⁵ Okyar, A.F, Şarman, K. (2016), *Büyük Günlerin Adamı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları s.27.

³⁶ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 5.

Vapuru yakınlarda görünmemektedir. Birçok yerde aranmış ancak izine rastlanmamıştır. Saat 19.00'da hareket eden Kolordu Komutanı Hurşit Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Enver Paşa'nın bulunduğu vapur Haydarpaşa açıklarına geldiğinde 31. Tümen'den bir telgraf almışlardır. Telgrafta, 61. ve 62. Şirket vapurlarının Şarköy'e asker götüremeyeceği bildirilmektedir. Enver Paşa Haydarpaşa telgrafhanesinden zor kullanarak da olsa Güzel Girit vapurunun mutlaka arınmasını, eğer hareket etmişse Şarköy'e doğru derhal gelmesini emretmiştir. 2-3 saatlik bir gecikmeyle 31. Tümen'de hareket etmiştir. Enver ve Hurşit Paşalar savaş alanına hava şartlarından dolayı gecikmeli gelmişlerdir. Bu olumsuzluklardan haberi olmayan Ali Fethi ve Fahri Paşa, Bolayır Kolordusuna sabahın erken saatlerinde taarruz emri vermiştir. Etkili bir çarpışma ve top ateşi içerisinde taarruza devam ederken bir taraftan da Şarköy'de yapılması planlanan çıkarma heyecanla beklenmiştir. Fakat beklenen sonuç elde edilememiştir. Şarköy'den Bulgar kuvvetleri saldırıya geçmiş ve bu menfi durum Osmanlı ordusunun büyük kayıplar vermesine neden olmuştur. Günlerce büyük ümitlerle hazırlanan Bolayır ve Şarköy çıkarması, Osmanlı ordusunun yenilip moralce çökmesine yol açtığı gibi Ali Fethi ve arkadaşlarının ve diğer ittihatçıların arasındaki anlaşmazlığın ne kadar derin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ali Fethi ve diğer komutanlar bu yenilgiden dolayı birbirlerini suçlamışlardır. Ali Fethi'yi ve Mustafa Kemal'i Bolayır yenilgisi istifanın eşğine getirmiştir. Ali Fethi, bu yenilginin sebeplerini yazdığı kitapçığının 24. Sayfasında; *"Balkan Harbi'nde mağlubiyetlerin esbabını araştırmak gülistan vatanın güzel çiçeği olan Rumeli'nin kaybedilmesinden ders ve ibret almak hepimiz için bir borçtur"* demiştir. Bu yoğun duygularla birlikte Ali Fethi savaştan sonra İstanbul'a dönmüş ve 14 Eylül 1913 tarihinde askerlikten mesleğinden istifade etmiştir.³⁷

Balkan Savaşları başladığında Ali Fethi Trablusgarp'tan dönmüş ve Genel Kurmay Başkanlığı'nda görevlendirilmiştir.³⁸ Düşman karşısında her cephede ordu direniş göstermesine rağmen başarılı sonuçlar elde edemediği için sürekli geri çekilmiştir. Doğu ordusu Bulgarlar karşısında bütün Trakya'yı terk ederek Çatalca'ya geri çekilmiştir. Kumova'da Osmanlı ordusu yenilmiş, Yunan askeri Selanik'e ulaşarak Ege adalarından Bozcaada, Taşoz, Samotraki ve Limni'yi ele geçirmişlerdir. Ali Fethi Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durum karşısında

³⁷Fahrettin Altay, *agm*, s.42-44.

³⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay ATASE Yayınları: Ankara 1993, s.25-26.

Harbiye Nazırına çıkarak cephe görev almak istediğini söylemiştir. Harbiye Nazırı Nazım Paşa onun bu isteğini tüm samimiyetiyle kabul etmiş ve 25 Kasım 1912 tarihli buyrukla Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanlığında vazifelendirilmiştir.³⁹

Bulgar orduları Çatalca hatlarına kadar gelip Edirne'yi kuşatmışlar ancak daha fazla ilerleyemeyip Çatalca'ya geri dönmüşlerdir. Çatalca hattını geçemeyen Bulgar orduları bu seferde Gelibolu Yarımadasına taarruz hazırlıklarına başlamış ve o dönem adı Bolayır Kolordusu diye bilinen Türk ordusu boğazın dar kısmına sıkışmıştır. Böylelikle Bolayır ve Şarköy muharebeleri başlamıştır. Bolayır muharebelerinde, Bolayır Kolordu Komutanı Mustafa Kemal, Hareket Şube Müdürü Fahri Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Ali Fethi görev almıştır.⁴⁰ Balkan Savaşlarına bizzat şahit olan gazeteci Georges Rémond adlı bir gazeteci ve özellikle dönemin en ünlü gazetelerinden *Matin*'in başyazarı Stephanne Lauzanne bu savaşın ilk kırk gününde (Yani 1912'nin Kasım ayı sonuna kadar) savaş muhabiri olarak görev yaptıktan sonra ülkesine dönmüşlerdir. Üç gün süren tren yolculuğu sırasında sohbetleri olmuştur. Nitekim Rémond'un anlatışını kitabının girişinde aktarır: "Rémond da Libya günlerindeki Türk cephesinden, sultanın subayları için olduğu gibi askerler için sempaticiden başka bir şey aktarmadı. Sadece kumandan sıfatı olan ve de boyları da rütbelerinden büyük olmayan Enver ve Ali Fethi'yi gördü. Araplar da sıska ve de çok gösterişli olmayan bu iki yaratığa bakarak bir hükümdar gülüşü gösterdiler. 'Bu da ne! Padişah'ın devletini kurtarmak için bize bütün gönderebildiği bu mu!' dediler. Ancak iki gün sonra, artık hiç kimse gülmüyordu. İki zayıf küçük adamın şaşılacak bir otoritesi vardı ve de olağanüstü bir kumandanlık yeteneği böylece bir yıl boyunca 100 bin kişilik bir Avrupa ordusunu etkisiz kıldılar."⁴¹

Ali Fethi bu süreçte düşman ile ilgili bir araştırma yapmış ve Başkomutanlığa 5-6 Şubat 1913'de bir rapor göndermiştir. Raporda, "*düşmanın Kavaksuyu'nun (Çanakkale'de bir bölge) güneyine zayıf kuvvetlerle geçtiği, diğer büyük kuvvetlerin kuzeydeki Malkara ve Keşan'da bulunduğu ve Kavaksuyu'nun geriye çekilişe pek müsait*

³⁹ Altay, F. (1972) "Balkan Felaketi", *Hayat Tarih Mecmuası*, S.8, Eylül, s.38-42.

⁴⁰ Belen, F. (1971), *1912-1913 Balkan Savaşı*, Ankara: Harp Akademileri Basımevi, s.92.

⁴¹ Remond, Georges; *Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri)*, Osmanlıcaya Çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007.

olmadığı iletilerek dizili kuvvetlerin vakit kaybetmeden taarruza geçeceği ve kendilerinden cevap beklenildiğini” yazmıştır.⁴²

Genel Karargâh ile Bolayır Kolordusu arasında tüm müzakereler bitmiş ve 8Şubat 1913 sabahı başlayacak taarruz için birlikler hazır duruma gelmesi sağlanmıştır.⁴³ Bolayır Kolordusu taarruza hazırlanırken 10. Kolorduda durum şöyle seyir izlemiştir: Saat 18.00 sularında hareket edilecektir. Ancak Güzel Girit Vapuru yakınlarda görünmemektedir. Birçok yerde aranmış ancak izine rastlanmamıştır. Saat 19.00’da hareket eden Kolordu Komutanı Hurşit Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Enver Paşa’nın bulunduğu vapur Haydarpaşa açıklarına geldiğinde 31. Tümenen bir telgraf almışlardır. Telgrafta, 61. ve 62. Şirket vapurlarının Şarköy’e asker götüremeyeceği bildirilmektedir. Enver Paşa Haydarpaşa telgrafhanesinden zor kullanarak da olsa Güzel Girit vapurunun mutlaka arınmasını, eğer hareket etmişse Şarköy’e doğru derhal gelmesini emretmiştir. 2-3 saatlik bir gecikmeyle 31. Tümenen hareket etmiştir. Enver ve Hurşit Paşalar savaş alanına hava şartlarından dolayı gecikmeli gelmişlerdir. Bu olumsuzluklardan haberi olmayan Ali Fethi ve Fahri Paşa, Bolayır Kolordusuna sabahın erken saatlerinde taarruz emri vermiştir. Etkili bir çarpışma ve top ateşi içerisinde taarruza devam ederken bir taraftan da Şarköy’de yapılması planlanan çıkarma heyecanla beklenmiştir. Fakat beklenen sonuç elde edilememiştir. Şarköy’den Bulgar kuvvetleri saldırıya geçmiş ve bu menfi durum Osmanlı ordusunun büyük kayıplar vermesine neden olmuştur. Günlerce büyük ümitlerle hazırlanılan Bolayır ve Şarköy çıkarması, Osmanlı ordusunun yenilip moralce çökmesine yol açtığı gibi Ali Fethi ve arkadaşlarının ve diğer ittihatçıların arasındaki anlaşmazlığın ne kadar derin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ali Fethi ve diğer komutanlar bu yenilgiden dolayı birbirlerini suçlamışlardır. Ali Fethi’yi ve Mustafa Kemal’i Bolayır yenilgisi istifanın eşiğine getirmiştir. Ali Fethi, bu yenilginin sebeplerini yazdığı kitapçığının 24. Sayfasında; *“Balkan Harbi’nde mağlubiyetlerin esbabını araştırmak gülistan vatanın güzel çiçeği olan Rumeli’nin kaybedilmesinden ders ve ibret almak hepimiz için bir borçtur” demiştir.* Bu yoğun duygularla birlikte Ali Fethi savaştan sonra İstanbul’a dönmüş ve 14 Eylül 1913 tarihinde askerlikten mesleğinden istifade etmiştir.⁴⁴

⁴² Okyar, A.F, Şarman, K. (2016), *Büyük Günlerin Adamı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları s.27.

⁴³ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 5.

⁴⁴Fahrettin Altay, *agm*, s.42-44.

Ali Fethi'nin Bulgaristan Sefaret Dönemi

Bulgaristan ile diplomatik ve stratejik ilişkiler kurma kararı veren Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonunda Sofya Sefaretine bir an önce sefir atama gayretinde bulunmuştur.⁴⁵ Bu yüzden I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş başladığında Osmanlı politikacılarının ilk siyaseti savaşa dâhil olmayan Bulgaristan'ı kendi saflarına katılmaya ikna etmeye çalışmak olmuştur. Daha sonra ki süreçte de ittifak bloğunda yer alan Bulgaristan'ı kaybetmeme üzerine bir siyaset izlenmiştir. Bu siyaset Ali Fethi'nin yazışmaları ışığında gerçekleşmiştir.⁴⁶

Ali Fethi, Osmanlı ve Bulgar hükümetleri arasındaki ittifakı sağlamak amacıyla Bulgaristan'daki Sofya Sefareti ve Konsoloslukların yürüttüğü faaliyetleri ve ilerlemeleri Osmanlı Devleti'nin çeşitli birimlerini haberdar etmiş ve bilgi vermiştir. Örneğin, yerli Bulgarlarla temas kurarak İstanbul'daki resmi makamlarla irtibat kurup ve onlara maddi imkânların sunulmasını sağlamıştır. Avusturyalılar tarafından esir edilerek Bulgaristan'a gönderilen Makedonyalı Bulgarlar arasında öldürücü bulaşıcı hastalıkların olduğunu iletmiştir.⁴⁷ I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti için Bulgaristan'da toplanan ianeleri İstanbul'a göndermek gibi görevlerde bulunmuştur.⁴⁸ Ali Fethi adeta bir aracı kurum gibi hareket etmiştir. Yine I. Dünya Savaşında esir düşen Osmanlı askerlerinden salıverilenlerin Osmanlı coğrafyasına ve sivil Osmanlı esirlerinin yazmış olduğu mektupların alıcılara ulaşmasına çabalamıştır.⁴⁹ Bulgar iç politikasında ciddi şekilde varlık gösteren sosyalistlerin faaliyetleri yine Ali Fethi tarafından Osmanlı'nın iç işlerine bilgi olarak aktarılmıştır. Ermeni komitalarının Osmanlı aleyhinde yapmış oldukları faaliyetleri Ali Fethi raporlar halinde Osmanlı Devleti'ne sunmuştur.⁵⁰

⁴⁵ BOA, (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *Hariciye Nezareti Sofya Sefareti*, (HR.SFR.4), 871-97, 17 Şubat 1914.

⁴⁶ Okyar, Şarman, *Büyük Günlerin Adamı*, s.27-28.

⁴⁷ Balkaya, İ.S, "Ali Fethi Okyar'ın Bekirağa'dan Malta'ya Uzanan Hapis Hayatına Kendi Kaleminden ve Hatıralarından Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.43.

⁴⁸ İhsan Sabri Balkaya, *agm*, s.44.

⁴⁹ Aydemir, Ş.S (1970), *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 1914-1922*, C.I, İstanbul: Remzi Basımevi, s.56.

⁵⁰ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s.248.

Ali Fethi Okyar'ın Sözcüklerinden Minber Gazetesi

Mondros Mütarekesi'nden sonra Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal, birlikte Minber isimli gazete çıkarmışlardır. 1 Kasım 1918 tarihinde dönemin olaylarına ilişkin yazılar yayınlayan Minber, 51 sayı çıkmıştır. Ali Fethi Bey gazetenin yayın hayatına başlamasını şöyle anlatmıştır:

“Mustafa Kemal Paşa memleketi perişan eden ve muhalefet adı altında irtikap (kötülük) eden taarruz ve tahripler daha çok gazeteler vasıtasıyla oluyor. Bunlara karşı milleti uyandırmak için en iyi vasıta aynı yola mukabele etmek yani bir gazete çıkarmaktır. Benim maaşımdan biriktirdiğim biraz param var, onu koymaya hazırım Hakikatleri halka hatta düşmanlarımıza anlatabilmek için hadi gel beraberce güzel gazete çıkaralım dedi. Gazete çıkarmayı hiç düşünmüyordum ama mensup olduğum İttihat ve Terakki öylesine çirkin, haksız ve dolayısıyla vatan ve devlet için öylesine tehlikeli neşriyat başlamıştı ki, bunları cevapsız bırakmak mümkün değildi.”⁵¹

Ali Fethi'nin Bekirağa'da Hapis Hayatı

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasının ardından İtilaf güçleri İstanbul limanlarına demirlenmişler ve Osmanlı Devleti'nin üzerinde yoğun bir baskı kurmuşlardır. İtilaf Devletlerinin kontrolü ele geçirmeleri Osmanlı'ya her türlü isteklerini yerine getirmelerine zemin hazırlamıştır. Bu baskılar sonucu İstanbul Hükümeti sorgusuz sualsiz birçok siyasinin, entellektüel ve askeri kökenli kişilerin tutuklanmalarına karar verilmiştir. Tutuklanan kişiler Bekirağa Bölüğü denilen yerde hapis edilmişlerdir. Savaş suçlularının bir an önce cezalandırılmalarını isteyen İngilizler, her geçen gün hükümetin üzerinde baskılarını arttırmışlardır. Hükümet olarak bu baskılara daha fazla katlanamayan Ahmet İzzet Paşa görevinden istifa edip yerine 3 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa gelmiştir. İngilizlerin istek ve emirlerini görev telakki edecek en yakın kişilerden biri Damat Ferit Paşa'dır. İngilizlerin işi bu aşamada daha da kolaylaşmıştır. Damat Ferit'in tutuklu listesinde birçok devlet adamının yanında Ali Fethi'de yer almıştır. Bekirağa Bölüğü o dönemin Harbiye Nezareti olarak kullanıldığı binadır. Ve bugün İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin olduğu yerdir. İstanbul Üniversitesi merkez binasının arkasında Beyazıt kulesinin karşısında, Süleymaniye kapısının üst tarafında olan özellikle

⁵¹ Okyar, Şarman, age, s.40.

siyasi mahkûmların konulduğu ceza evidir.⁵² Bekirağa Bölüğü hapishanesi askeri cezaevi olarak kullanılmasına rağmen kimi zaman sivil, siyasi ve yüksek mevkide olan kişilerin özellikle meşrutiyet ve istibdat dönemlerinde zindanları olmuş, mahkûm olanlar burada işkence görmüştür.⁵³

Ali Fethi'nin Bekirağa Bölüğüne hapsedilme gerekçesi, 2-3 Kasım 1918'de Talat ve Enver Paşaların ülkeyi terk etmelerinde Ali Fethi'nin yardım ettiği düşüncesi olmuştur. İstanbul Hükümeti'ni bu konuda galeyana getiren etken, İtilaf devletlerinin özellikle Ermeni ve Rum azınlık liderlerinin yönlendirmeleriyle ve bu azınlıklara yapılmış olan baskı ve tehcirlerden dolayı İttihatçıların sorumlu tutulması bunların tutuklanarak cezalandırılması olmuştur.⁵⁴ Ali Fethi için söz konusu bölüm hiç de çekilir gibi olmamıştır. Gazete okumanın bile yasak olduğu bölükte misafir kabul etmek, koşu aralarında dolaşmak yasakların başlıcaları olmuştur. Ali Fethi uzun bir süre Damat Ferit'in kurmuş olduğu Divan-ı Harpte yargılanmayı beklemiştir. Ali Fethi, Talat Paşa'nın sadrazamlığı sırasında yapmış olduğu icraatlarını acımasızca eleştirdiği mektuplar göndermiştir. Paşa'nın evrakları arasında bunların bulunması, mahkemece Ali Fethi'nin serbest bırakılmasında etkili olmuştur.⁵⁵

Ali Fethi'nin Bekirağa Bölüğünde geçen 2,5 aylık hapis hayatında çok önemli bir hadise gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi Mustafa Kemal'in Bekirağa'yı ziyareti diğeri ise Boğazlıyan Kaymakamı (Yozgat) Ali Kemal'in kaçırılması ile ilgili olmuştur. Mustafa Kemal'in Samsun'a 9. Ordu Müfettişi olarak gönderilmesi kararının alınması ile 14 Mayıs 1919 tarihinde Gazi Paşa Bekirağa Bölüğünde bulunan Ali Fethi'nin ziyaretine gitmiştir. Genel durum üzerine sohbet eden iki yakın dost gelecek günler ile ilgilide konuşmuşlardır. Mustafa Kemal Ali Fethi'ye şunları söylemiştir: *Fethi yarın umumi müfettişlik vazifesi ile Samsun'a hareket ediyorum. Günleri sayarak oraya selametle çıktığımızı anladığınız dakikada artık üzüntü ve ıstıraplara yer kalsın. Çünkü bu takdirde artık büyük işe başlamış olacağım.*⁵⁶

Bekirağa'da günler endişe dolu geçerken Damat Ferit Hükümetinin de kafalarında bazı soru işaretleri uyanmıştır. Şöyle ki hükümet, İttihat ve Terakki üyelerinin Bâb-ı Âli'ye yapılacak bir baskınla arkadaşlarını kurtarma

⁵² Şimşir, B. (1976), *Malta Sürgünleri*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, s.11.

⁵³ Birinci, İ. (1976), "Binbaşı Bekirağa ve Bölüğü", *Hayat Tarih Mecmuası*, S: 11, s.92.

⁵⁴ Sarıhan, Z. (1993), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, s.71.

⁵⁵ Okyar, Üç Devirde Bir Adam, s.279-280.

⁵⁶ Yalman, A.E (1943), "Fethi Okyar Bir Siyasi Hayatın Bilançosu", *Vatan*, 9 Mayıs, s. 1-3.

düşüncesini taşıyabilecekleri endişesine kapılmıştır. Bunun çözümünü de siyasi tutukluları İngilizlere teslim etmekte bulmuştur. İngiltere'ye bu teklif hükümet tarafından sunulmuş ve İngiltere bu teklife padişahında tekrar onayını alarak hemen olumlu cevap vermiştir. Damat Ferit Hükümeti'nin iç işleri bakanı Ali Kemal Bey bu konuda şunları yazmıştır: *"İttihatçıları toplayıp hapsedmiştik. Ama ne hüküm giydirebiliyorduk ne de salıvermeyi göze alabiliyorduk. Onları İngilizlere verdik."* İngilizler ilk iş olarak Bekirağa'nın kapısındaki nöbetçileri değiştirmekle başlamışlardır. Gerekli kontroller için kendi askerlerini nöbetçi olarak görevlendirmişlerdir. 28 Mayıs 1919 tarihinde tutuklular kötü şartlarda bir araca bindirilerek Galata'da bulunan Arabyan Hanı'na götürülmüş oradan da Prenses Anna adlı bir İngiliz gemisine bindirilerek ilk önce Mondros Limanına oradan da Malta Adası'na götürülmüşlerdir.⁵⁷

İstiklâl Harbi'nde Ali Fethi

Ali Fethi, Malta dönüşünde 28 Nisan 1921'de zaman kaybetmeden İnebolu vapuruna binerek Ankara'ya geçmiştir. Malta sürgününden önce Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İstanbul milletvekili olan Ali fethi geldikten sonra yine İstanbul'dan vekilliğine devam etmiştir. Ancak söz konusu dönemin gelişmeleri hiç açıcı değildi Yunan ordusuna karşı Kütahya Eskişehir savaşlarında yaşanan yenilgi, düşmanın Afyon ve Eskişehir'i işgal etmesi meclisin sıkıntılı günler geçirmesine sebep olmuştur. Kütahya Eskişehir savaşlarının mağlubiyetinden sonra Sakarya Savaşının cephesinde olan Mustafa Kemal'i Ali Fethi sık sık ziyaret etmiştir. Mustafa Kemal ona muharebenin başarı ile sonuçlanması neticesinde, muharebe esnasında kullanmış olduğu haritayı imzalayarak hediye etmiştir. Ali Fethi Sakarya zaferinden sonra dış politikayı esas almıştır. O, Yusuf Kemal Tengirşenk'i de yanına alarak Mustafa Kemal'i temsilen Fransa hükümetinin temsilcisi Franklin Boullion ile görüşmeler yapmıştır.

1922 yılına gelindiğinde Gazi Paşa Büyük Taarruz'un hazırlıklarına başlamış ve bu hazırlıklar İstiklal Harbi'nin müspet sonuçlanması için gizli yürütmek istemiştir. Mustafa Kemal lise yıllarından bu yana güvendiği arkadaşı Ali Fethi'ye bir görev telakki etmiştir. Bu görev Ali Fethi'nin Londra'ya Dâhiliye vekili olarak gidip ve Türk hükümetinin sulh aradığını, sulhu kesinleştirecek görüşmeleri yapmasını ve bu durumun Avrupa basınında yankılar

⁵⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar (Malta Anıları)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1967, s.266.

uyandırmasına ilişkin faaliyette bulunmasını istemiştir. Burada Mustafa Kemal'in amacı; İngiltere'yi, Yunanistan'ı ve Avrupa ülkelerini 15 Eylül'e kadar oyalayabilmek olmuştur. Ali Fethi, 14 Ağustos 1922'de Londra'ya vardığında Hariciye Nazırı Lord Curzon'la görüşmek istemiş ancak randevu kendisine verilmemiştir. Hemen akabinde Ali Fethi Savoy otelde bir konferans düzenlemiş, Londra'daki İngiliz gazetecileri ve yabancı basın temsilcilerini karşısına çıkarak Türkiye'nin sulh isteğinin nedenlerini anlatmıştır. İngiliz hükümetini de sert bir dille eleştirmiştir. Böylelikle Ankara'nın yapmış olduğu hazırlıklardan Avrupa'nın haberdar olmasını sağlamıştır. İleri ki günlerde yapılan bu plandan olumlu bir sonuç alınmıştır. İngiliz basını ve Avrupa gazeteleri Türklerin barış çağrısını yayımlamıştır. Ali Fethi, 25 Ağustos'ta İngiliz Hariciyesine çağrılmış, Lord Curzon'un kendisini Eylül ayı itibari ile ağırlayabileceği söylenmiştir.

Büyük Taarruz başarı ile sonuçlanmış, Avrupa basınında yer almaya başlamıştır. Zaferin duyulmasının ardından Lord Curzon, Ali Fethi ile görüşmek istemiştir. Bu görüşmenin asıl amacı Yunan ordusunun mağlubiyeti hususunda olmuştur. Yunan, savaş meydanından çekilirken fazla kan dökülmemesi ve çok tahribat yapılmaması, harbin geçicide olsa ateşkes ile sonuçlanması, Lord Curzon'un ve Ali Fethi ile görüşmesinin ana fikrini oluşturmuştur. 6 Eylül 1922 tarihinde Ali Fethi Mustafa Kemal'e şu sözleri içeren birşifreli telgraf çekmiştir: *"İngiltere acele mütareke istiyor. Fransa ve İtalya Yunanlılara yardım etmeyeceklerdir. Trakya'nın alınması, azınlıkların değiştirilmesi, harp tazminatı ve ülkede yapılan tahribatın tamiri istenmelidir."*⁵⁸

Cumhuriyet'in İlanı ve Ali Fethi Hükümeti

Mustafa Kemal Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili 28 Ekim 1923 gecesini Çankaya'da bir toplantı yapmıştır. Davet edilenler arasında Ali Fethi, İsmet İnönü ve Kazım Karabekir'de olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile İsmet Paşa hükümeti kurulmuş ve 1 yıl sonra hükümetin denetlenebilmesine ilişkin gensoru verilmiştir. Bu dönemde Cumhuriyet'in gereği olan muhalif bir parti kurulmuştur. Parti Kazım Karabekir başkanlığında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasıdır. Böylece mecliste çok partili bir dönem başlamıştır. İsmet Paşa yeni partinin kurulması ile birlikte hükümetin daha güçlü ve donanımlı olması gerektiğine inanmış ve Halk Fırkası grubunu toplamıştır. Sıkıyönetim ilan edilmiş ancak Fırka bu durum hiç

⁵⁸ Okyar, Şarman, *age*, s.17; Sencer, A. N. (2006), Tevfik Rüştü Aras Dönemi Olaylarla Türk Dış Politikası, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.23.

olumlu karşılanmamıştır. Daha sonra İsmet Paşa, sağlığının iyi olmadığını söyleyerek Cumhurbaşkanına istifasını vermiş ve Heybeliada'daki evinde istirahat çekilmiştir.⁵⁹

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, hükümetin oluşum görevi hususu ile ilgili Ali Fethi Bey'i görevlendirmiştir. Ali Fethi Bey hükümet programını okuduktan sonra ülkenin kaynaklarını en faydalı şekilde kullanılması ve uygulaması kararı alarak ekonomiyi canlandırmayı kendine vazife edinmiştir. Yeni muhalif parti Terakkiperver Fırkasından ve meclisten çok sayıda güvenoyu kazanmıştır. Ancak Cumhuriyet Halk Fırkasının bazı üyelerinin, meclisle iş birliği yapan bir muhalefet parti görmek istememesi, mevcut dönemde yaşanan fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Fethi Bey iktidarda 3 ay görev yapmıştır. Bu zaman içerisinde ilk yaptığı icraat insanların tepkisine yol açan olan Aşar Vergisini kaldırmak olmuştur. 1925 Şubat'ında baş gösteren Şeyh Sait İsyanı ile hükümet Doğu Anadolu'da sıkıyönetim ilan etmiş ve isyancıların peşine düşmüştür. Şeyh Sait isyanı şeriatın iadesini mi, yoksa bölgenin bağımsızlığa kavuşturulmasına mı yönelik bir isyan mıydı? Hükümet öncelikle bunu anlamaya çalışmıştır. Halk Fırkası hükümetin almış olduğu tedbirleri yetersiz bulmuş ve daha ciddi önlemler alınması gerektiğini savunmuştur. Ancak Ali Fethi bu isyanın yerel kuvvetlerce bastırılabilirliğine kanaat getirmiştir. Halk Fırkası ve hükümet arasında yaşanan bu gerilim İsmet Paşa'ya da intikal etmiştir. İsmet Paşa durumu daha yakından anlayıp takip edebilmek için 20 Şubat'ta Ankara'ya dönmüştür.⁶⁰

Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın duruma koymuş olduğu teşhis çok daha sert önlemler alınması gerektiği gibi çünkü onlar bu isyanın hükümet nezdinde siyasi bir anlam taşıdığını belirtmiştir. Halk Fırkasının 2 Mart 1925 tarihinde yapmış olduğu toplantıda, İsmet Paşa ve meclis üyelerince Ali Fethi hükümeti eleştirilmiş ve hükümetin almış olduğu tedbirler yinelenmiştir. Hatta daha da ileri giden üyeler, Ali Fethi hükümeti ile Terakkiperver Fırka üyeleri ile aynı görüşü savunduklarını düşünmüşler ve kendi partisine Ali Fethi Bey'in gereken önemi vermemesi ile suçlamışlardır. 1 ay içerisinde bastırılan Şeyh Sait isyanından sonra 14 Nisan 1925'de Şeyh Sait ve ona yataklık eden elebaşları ile birlikte Diyarbakır'da idam edilmişlerdir.⁶¹

⁵⁹ Okyar, Şarman, *age*, s.18.

⁶⁰ Şapolyo, E.B. (1958), *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, s.273.

⁶¹ Okyar, Şarman, *age*, s.20.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Feshi

1930 Yaz aylarında Ali Fethi Bey Paris'ten izinli olarak Türkiye'ye gelmiştir. Kendisi Türkiye'ye döner dönmez hemen Yalova'ya Mustafa Kemal'in yanına gitmiştir. Mustafa Kemal ona bir muhalif parti kurmasını teklif etmiştir. Ali Fethi bu teklifin karşısında, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'den kurulacak olan yeni partiye güvenmelerini ve destek vermelerini istemiştir. Onun bu beklentisi karşısında Mustafa Kemal'in de ondan istediği güvence, Cumhuriyet'in temel ilkelerinin korunması idi. Yapılan toplantılar sonucunda Cumhuriyet Halk Fırkasından Serbest Fırkaya geçenler olmuştur. Yeni partinin üyeleri Mustafa Kemal'in güvendiği kişiler olmuştur. Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Reşit Galip ve kız kardeşi Makbule gibi isimler partinin önemli isimleri arasında olmuştur.⁶²

Ali Fethi Bey, liberal görüşü savunan bir siyasetçidir. Kendisinin sakin ve olumlu bir kişilik olması Serbest Fırkanın vatandaşlar tarafından sevilmesinin bir zemini oluşturmuştur. Partinin kuruluşuyla ilgili Ali Fethi'ye çok sayıda tebrik ve kutlama mesajları gelmiştir. Partinin üye sayısı ikinci haftanın sonunda 13 bin rakamına ulaşmıştır. Ali Fethi Bey ve Serbest Fırka üyeleri Anadolu gezisine çıkmışlar ve ilk durak olarak İzmir'e gitmişlerdir. Fethi Bey ve arkadaşları büyük bir coşku ile karşılanmışlardır. İzmir'de yapılan mitingde Ali Fethi Bey, 50 bin kişinin önünde konuşma yapmıştır. Serbest Fırkanın bu kadar yoğun bir ilgi görmesi Cumhuriyet Halk Fırkasını zor durumda bırakmıştır. Ali Fethi Bey, söz konusu gezilerden sonra belediye seçimlerine katılmış ve bu seçimler olaylı bir şekilde geçmiştir. Her iki parti arasında ilişkiler onarılmayacak kadar bozulmuştur. Seçimlerle ilgili basın farklı şeyler yazmış ve her iki partide birbirini suçlamıştır. Serbest Fırka yöneticileri bu seçim sonuçlarının yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Fethi Bey 15 Kasım'da yapmış olduğu meclis konuşmasında seçim ile ilgili yolsuzluk iddialarını sıralamıştır. Seçimlere hile karıştırıldığı yolunda iddialar meclisteki konuşmalara da yansır:

"Serbest Cumhuriyet Fırkası lehine rey vermek isteyenlere karşı nihayetsiz müşküller ika edilmekte iken Halk Fırkasına rey verecekler o nisbette suhulet ve sahabet gösterilmiştir. Bunlardan nüfus kâğıdı ibraz etmiyenlere mahallelerinden aldıkları ilmühaberlerle veya nüfus dairelerinden verilen puslalarla rey atmaları temin edilmiş ve hatta göçebe halinde sık sık yerlerini değiştiren bir takım kimselerden nüfus tezkereleri aranılmaksızın ve cebren Halk Fırkası lehine rey

⁶²Okyar, F. (1987), *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu*, yay. haz. Nermin Kırdar, İstanbul, s.104-106; Karacagil, K. (2013), "Süreyya Paşa (İlmen) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi*, S.57, İstanbul, s.129.

attırılmıştır. Efendiler; umumî olarak saydığım yolsuzlukların bir kısmını mahal ve vak'a zikrederek göstermek isterim. Adana: Adana intihap encümeni valiye verdiği mazbatada sandıktan 4730 rey pusulası çıktığını ve defterlerde 4652 adedinin ismi hizasına imza, mühür veya parmak işareti vazedildiğini soyuyor. Bu halde aradaki fark olan 78 rey açıktan sandığa atılmış ve intihabata fesat karıştırıldığı resmen tesbit edilmiştir".⁶³ Bu durumun Mustafa Kemal'e yansıyan yönü, Serbest Fırkaya gerici unsurların dâhil olduğu yönünde olmuştur. Mustafa Kemal'in tarafsız olan tavrı değişkenlik göstermiştir ve Ali Fethi Bey'e şu sözleri söylemiştir:

*"Ben sözümdediruyorum. Fakat benim üzerimde bir de memleketi emniyet ve huzur içinde tutma mesuliyeti var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeye tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşürüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz".*⁶⁴

Parti bir nevi Mustafa Kemal'i karşısına almıştır. Mecliste, Ali Fethi Bey'in yapmış olduğu seçimlere ilişkin yolsuzluklarla ilgili konuşma partinin kapanmasının yolunu açmıştır. 16 Kasım 1930 tarihinde Ali Fethi ve Mustafa Kemal tekrar görüşmüş ve Gazi Paşa ona partiyi kapatma kararında olduklarını yinelemiştir. Ertesi gün Dâhiliye Vekâletince bir fesih beyannamesi hazırlanmıştır.⁶⁵

Mustafa Kemal ve Ali Fethi arasında çıkan küçük anlaşmazlık Serbest Fırkanın başarısızlığa uğraması etrafında çıkmıştır. Şöyle ki Ali Fethi, vatanın kurtarıcısı, Cumhuriyet'in kurucusu gibi adını dünyaya duyurmuş bir kişinin yani Mustafa Kemal'in ancak partiler arasında tarafsız kalmasıyla çok partili deneme sürecinde ilerle kaydedeceğini savunmuştur. Bunun bir kanıtı olarak da çok partili dönem başladıktan sonra Halk Partisinin bir tarafının girişimi ile Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi'nin kaleme aldığı bir mektupta Mustafa Kemal'e partiler arasındaki görüşleri sorulmuştur. Mustafa Kemal'de vermiş olduğu cevapta; kurmuş olduğu partinin başkanı olmaya devam ettiğini ancak cumhurbaşkanlığına seçilmesi dolayısı ile geçici olarak başkanlıktan fiilen

⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, 15.11 1930:17-18.

⁶⁴ Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu*, s. 5-9; Ufuk Erdem, *Serbest Cumhuriyet Fırkasına İlişkin Değerlendirmeleri*, *Cumhuriyet araştırmaları Dergisi*, C.12, S.23, Bahar 2016, s.295.

⁶⁵ Soyak, H.R. (1972), *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.33-35.

ayrılmış olduğunu, resmi görevinden ayrılınca tekrar partinin başına geçeceğini açıklamıştır. Ancak Ali Fethi Bey, lise yıllarından bu yana birçok zorluğu göğüslemiş milli mücadele kahramanı Mustafa Kemal ile herhangi bir dargınlık ve kırgınlık yaşamamıştır.

Serbest Fırkadan sonra politikadan çekilen Ali Fethi Bey, Mustafa Kemal ile temaslarını hep devam ettirmiştir. Gazi Paşa'da İstanbul'a geldiğinde arkadaşını hep ziyaret etmiş hatta ailecek görüşmeye devam etmiştir. Ali Fethi Bey'e Okyar soyadını Mustafa Kemal Atatürk vermiştir.⁶⁶

1933-1943 Yılları Arasında Ali Fethi

1933 yılında Ali Fethi Okyar'da kalp yetmezliği başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk arkadaşının hastalığını öğrenir öğrenmez yaveri ve Milletvekili Salih Bozok ile birlikte Viyana'ya tedavi için göndermiştir. Dönüşünde Ali Fethi iyileşmiş ancak hastalığının nüvesi yine de kalmıştır. İleri ki dönemlerinde bunun sıkıntısını yaşamıştır. 1934 yılında Ali Fethi Okyar'a Mustafa Kemal Atatürk tarafından İngiltere'ye gitmesine ilişkin bir görev verilmiştir. 1934 yılının ilk aylarında eşi Galibe Hanım ve kızı ile birlikte Londra'ya gitmiştir.

Londra'ya gitmesindeki esaslı amaç, Kurtuluş Savaşı'nın akabinde Türkiye ve İngiltere arasında menfi durumları müspet hale getirebilmek üzerine olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk yaklaşan Dünya Harbinde eğilimini Batı istikametinden yana kullanmayı planlamıştır. O, Ali Fethi Okyar'dan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin dış politikasının Batı lehine gelişmesini istemiştir. 1937-1938 yılları arasında Avrupa'da değişen politik dengeler sonucu, İngilizlerin Türkiye'ye olumlu bakmasına ve 1939'da askeri, siyasi birleşmeye doğru adımlar atılması planlanmıştır.

1936 yılında Ali Fethi Okyar'ı dış politikada başka bir hususta da görmekteyiz. Boğazların bağımsızlığının kazanılmasının resmî belgesi Montreux Antlaşmasında Ali Fethi Okyar, diplomatik ve askeri sahada yetkili kişilerden oluşan Türk heyetin içinde bulunmuştur.⁶⁷ Montreux Sözleşmesinden sonra İstanbul'a gelen Ali Fethi Bey, yeni İngiltere Kralı VIII. Edward'ın yatı ile

⁶⁶Ok: akıl, yar ise arkadaş, dost yani akıl arkadaşı anlamına gelmektedir; Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu*, s. 107-109; Koçak, C. (2006), *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.55.

⁶⁷BCA, (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), *Karar Dairesi Başkanlığı*, 30-18-1-2 / 66-51-13, 16 Haziran 1936.

İstanbul'a yapmış olduğu gezide, Mustafa Kemal Atatürk'ün kral ile arasında temaslarında yer almıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı 1937 yılında yine nüksetmeye başlamıştır. Gazi'nin dalgın, düşünceli ve yorgun olması yakın dostu Ali Fethi'yi derin düşündürmüştür. Dolmabahçe'de aralarında bir gün konuşma geçmiştir. Ali Fethi, Serbest Fırka ile ilgili yaşanan olumsuzluğun Atatürk'ün zihninde hala canlı olarak durduğunu fark etmiştir. Konuşma esnasında uluslararası politika ile ilgili tahminler yürütmeye başlatmıştır. Mustafa Kemal İngiltere'de yapılacak olan İngiliz seçimine getirir ve Ali Fethi Okyar'a şu soruyu yöneltir: *"Kim kazanacak dersin? Muhafazakârlar mı, İşçiler mi?"* Ali Fethi Bey olayı, Cemal Kutay'a naklederken şu cümleyi sarf etmiştir: *"Cevabımı beklemeden evvela öylesine derin içini çekti ki, Serbest Fırka olayının kalbinde nasıl yer ettiğini, bu iç çekişe şahit olmasaydım, tahmin edemezdim.* Mustafa Kemal Atatürk'ün cümlesi şu olmuştur: *Biz bizimkini başarabilseydik onlar da bizim seçimler için kim kazanır diye soracaklardı, yazık oldu!"* Ali Fethi Okyar bu cevap karşısında hiç karşılık vermemiş ancak onun bu görüşüne canı yürekten katılmıştır.⁶⁸

1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün siroz hastalığı iyice ilerlemiş ve yaz aylarını Savarona yatında geçirmeye başlamıştır. Gazi Paşa, Ali Fethi Bey'igörüşmek üzere Büyükkada'daki evinin yakınındaki Yörükali koyuna çağırmıştır. Uzun bir süre sohbet ettikten sonra Ali Fethi Bey, arkadaşının hastalığına rağmen fikri çalışmalarından bir şey kaybetmediğini görünce mutlu olmuş ve hemen ona Almany'a'nın harp hazırlığında olduğundan bahsetmiştir.

II. Dünya Harbinin sinyalleri ve devletlerin durumunun ağırlaşması nedeni ile Londra'ya görevinin başına dönmesini istemiştir. Oysa Ali Fethi Bey, Mustafa Kemal'in hastalığının nedeni ile Londra'daki vazifesini ertelemeye gayret etmiştir. O, Atatürk'ün vefat haberini Londra'da almıştır.⁶⁹

Atatürk'ün vefatı ile yeni Cumhurbaşkanının İsmet İnönü'nün olması ile meclis içerisinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan görev dağılımı sonucunda Kazım Karabekir milletvekili seçilerek meclis başkanı olarak görev almıştır. Ali Fethi Okyar Londra'daki görevini sonlandırarak Bolu'dan milletvekili seçilmiş ve Adalet Bakanlığı vazifesine getirilmiştir. Ali Fethi Okyar, Adalet Bakanı olarak işine büyük bir azimle sarılıp çalışmalarına başlamıştır. 1939 yılında

⁶⁸ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s. 20-21; TBMM Zabıt Ceridesi, 15.11 1930:17-18.

⁶⁹ Tevetoglu, *Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları*, s.116-118.

İskoçya'nın Saint Andrews Üniversitesi tarafından Fethi Bey'e fahri doktora unvanı verilmiştir. 1933 yılında başlayan kalp yetmezliği hastalığı, 1942 yılı başında ciddi bir şekilde artmıştır. Bunun üzerine Adalet Bakanlığı görevinden istifade ederek İstanbul'a yerleşmiştir.

Ali Fethi Okyar'ın bir hayali vardı; doğduğu yer olan Makedonya'nın şehri Prilepe'de geçen çocukluğundan başlayarak İdadide ve Harp Akademisi'nde arkadaşları ile bağımsızlık üzerine yapmış oldukları planları, askerlik yıllarında almış olduğu görevleri ve doludizgin geçen siyasi hayatını anlatmak istemiştir. Bunun için yazar Ziya Şakir Bey'i davet etmiştir. Ziya Şakir Bey ile birlikte, yaşadığı o zor ve başarı dolu yıllarını anlatmaya başlamıştır. Ancak ilerlemiş olan hastalığı buna daha fazla izin vermemiştir. Ve bu idealini gerçekleştirmeden 7 Mayıs 1943 tarihinde vefat etmiştir. Ölümünden sonra Ziya Şakir Bey, Ali Fethi Okyar'ın sağlığı elverdiği günlerde anlattığı anılarını Tasvir-i Efkâr gazetesinde bastırmıştır.⁷⁰

Sonuç

Ali Fethi Okyar gerek askeri gerek siyasi hayatında birçok başarıya imza atmıştır. Osmanlı Devleti'nin XVII. Yüzyılda başlayan ve gittikçe büyüyen gerileme hareketleri sonucunda Osmanlı'nın topraklarını savunmaya başlamıştır. Lise yıllarından itibaren devletin içinde bulunduğu durumu başta Mustafa Kemal ve arkadaşları ile birlikte anlamaya çalışmış, hürriyet konulu dergi çalışmalarında bulunmuştur. Trablusgarp savaşını arkadaşlarıyla birlikte akıllı bir stratejiyle yönetmeleri onun bir subay olarak ismini duyurmasını sağlamıştır. Bolayır ve Şarköy muharebelerinin başarıyla sonuçlanmasını çok istemiştir ancak Güzel Girit vapurunun orduyu savaş alanına getirmemesi bu durumun vermiş olduğu koordine eksikliği savaşın kaybedilmesine hatta Ali Fethi'yi askerlik mesleğinden istifa etmesine neden olmuştur. Özellikle Balkan Savaşlarının sonunda ve I. Dünya savaşı yıllarında Osmanlı'nın güvenliği açısından birçok habere vakıf olabilmesi için Ali Fethi Okyar'ın Sofya Sefareti güveni başarı ile yürütmüştür. Balkan savaşlarının sonunda Osmanlı'nın, Balkan ülkeleriyle ilişkilerinin onarılması yine onun sefirlik döneminde iletişiminin sonucunda olmuştur.

Osmanlı'nın artık fiilen hareket etmesini engelleyen Mondros Ateşkesi ile İngilizlerin Osmanlı üzerindeki kurmuş oldukları hâkimiyet, dönemin genç

⁷⁰ Ahmet Emin Yalman, *agg*, s.2.

siyasi subaylarının tutuklanmasına neden olmuştur. Bu tutukluların arasında bulunan Ali Fethi, Bekirağa ve Malta günlerini eşine yazmış olduğu mektuplarda açıkça ifade etmiştir. Mektuplarından çıkarılacak anafikir, kendisinin neden hapis ve sürgün hayatı yaşadığını bilmediği, büyük bir haksızlık ile karşı karşıya kaldığı üzerinedir.

Ali Fethi Okyar'ın Mustafa Kemal Atatürk ile lise yıllarında başlayan dostluğu, Milli Mücadele'nin en önemli saflarında da devam etmiş özellikle Büyük Taarruz'da Gazi Paşa'yı başarıyla temsil etmiş ve savaşın seyri Mustafa Kemal'in taktikleri ve Ali Fethi'nin de bu taktikleri Avrupa ülkelerine uygulamasıyla başarıya ulaşmıştır. Hükümet reisi olduğu dönemde ülkenin kaynaklarını en etkin biçimde kullanmayı ve bunun sonucunda da ekonominin canlanmasına fayda teşkil etmiştir. Aşar vergisini kaldırması, Halkçılık ilkesinin en önemli mihenk taşlarından birisini oluşturmuştur. Serbest Fırka dönemi Ali Fethi için hem siyasi hem de sosyal deneyim yaşadığı bir dönem olmuştur. Halkın coşkusuyla ve güvenle kabullendiği fırka, dönemin partisi Cumhuriyet Halk Fırkasıyla aralarında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden ilerleme kaydedememiştir. Ali Fethi Okyar'ın çocukluk yıllarından siyasi yıllarına kadar geçen sürede yaşamış olduğu müspet ve menfi anılarını yazar Ziya Şakir kaleme almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti.

Kararlar Daire Başkanlığı.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü.

Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü.

Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü.

Resmi Tutanaklar

TBMM Zabıt Ceridesi, 15.11 1930:17-18.-18.Altay, F. (1972) "Balkan Felaketi",

Sürelî Yayınlar

Hayat Tarih Mecmuası.

Araştırma ve Tetkik Eserler

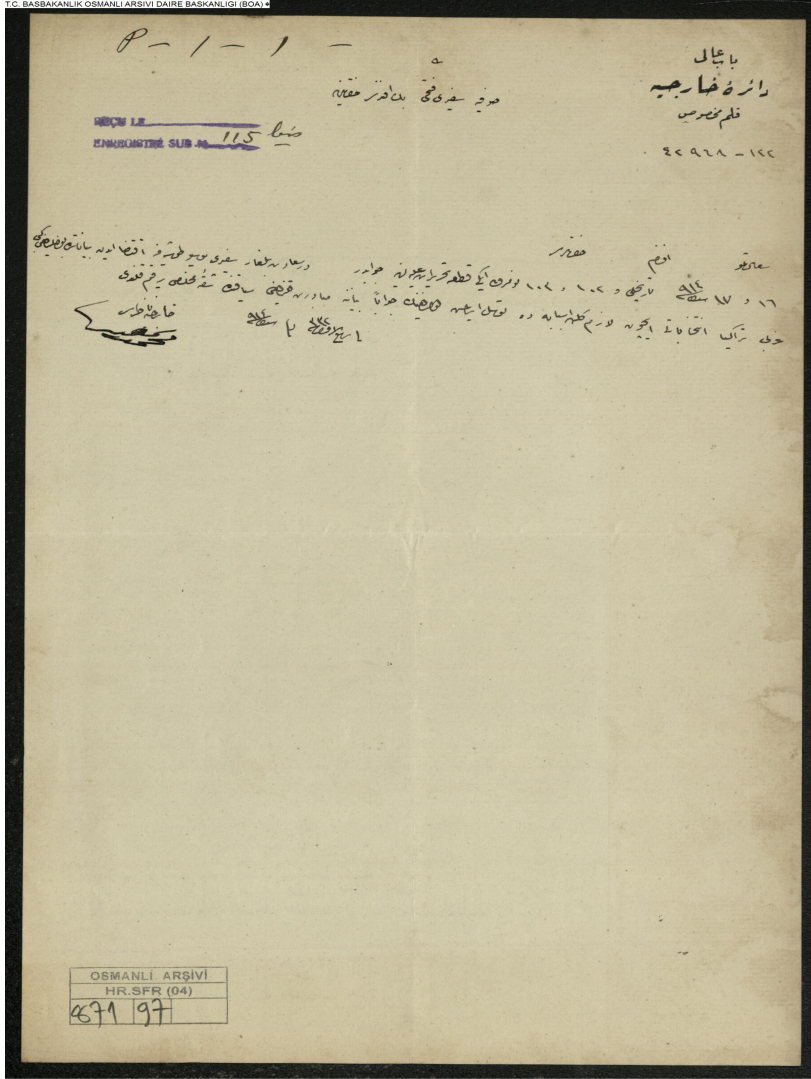
- Aybars, E. (1983), "Makedonya ve II. Meşrutiyet", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeler Dergisi*, S.1 İzmir.
- Aydemir, Ş. S. (1970), *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 1914-1922*, İstanbul.
- Belen, F. (1971), *1912-1913 Balkan Savaşı*, Ankara.
- Balkaya, İ. S., "Ali Fethi Okyar'ın Bekirağa'dan Malta'ya Uzanan Hapis Hayatına Kendi Kaleminden ve Hatıralarından Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Birinci, İ. S. (1976), "Binbaşı Bekirağa ve Bölüğü", *Hayat Tarih Mecmuası*.
- Cebesoy, A. F. (1967), *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul.
- Erdem, U. (2016), *Serbest Cumhuriyet Fırkasına İlişkin Değerlendirmeleri*, *Cumhuriyet araştırmaları Dergisi*.
- Gazel, A. A. (2011), "Hüseyin Cahit Yalçın Malta Adası'nda Esaret Hatıraları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*.
- İlhan, S. (1989), *Atatürk ve Askerlik*, Ankara.
- Karacagil, K. (2013), "Süreyya Paşa (İlmen) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası", İstanbul.
- Koçak, C. (2006), *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mechin, B. (1997), *Mustafa Kemal, Bir İmparatorluğun Ölümü*, Ankara.
- Okyar, A. F. (1980), *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul.
- Okyar, F., Seyitdanlıoğlu O. (1997), *Mehmet, Fethi Okyar'ın Anıları*, Ankara.
- Okyar, A. F., Şarman, Kansu. (2016), *Büyük Günlerin Adamı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Okyar, F. (2014), *İki Gözüm Galibem- Malta Sürgününden Mektuplar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Okyar, F. (1987), *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu*, yay.haz. Nermin Kırdar, İstanbul.
- Remond, G. (2007), *Mağluplarla Beraber (Bir Fransız Gazetecinin Balkan Savaşı İzlenimleri)*, Osmanlıcaya Çeviren: Hasan Cevdet, Hazırlayan: Muammer Sarıkaya, Profil Yayıncılık, İstanbul.

- Sarıhan, Z. (1993), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- Sencer, A. N. (2006), *Tevfik Rüştü Aras Dönemi Olaylarla Türk Dış Politikası*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sorgun, T. (1997) *Halil Paşa / Bitmeyen Savaş / İttihat ve Terakkiden Cumhuriyet'e*, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Soyak, H. R. (1973), *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şapolyo, E. B. (1958), *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul.
- Şıvgın, H. (1989), *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tevetoğlu, F. (1987), "Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları", *Türk Tarihi Belgeleri Dergisi*, S:16, Ankara.
- Tevetoğlu, F. "Atatürk'ün Davasını Yürütmekte İlk Aklına Gelen Arkadaşı: Ali Fethi Okyar", *Türk Kültürü Dergisi*, Ağustos.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Genelkurmay ATASE Yayınları: Ankara.
- Şimşir, B. (1976), *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Yalman, A. E. (1943), "Fethi Okyar Bir Siyasi Hayatın Bilançosu", *Vatan*.
- Yalçın, H. C. (1967), *Siyasal Anılar (Malta Anıları)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1967.

Nuray Sevim
Türk Asker, Diplomat, Siyasetçi Ali Fethi Okyar

EKLER

EK-I

HR.SFR.04.00871.00097.001

İstanbul Bulgar sefirinin Garbi Türkiye intihabatı için gerekli sebeplere tevessül edilmiş olduğunu cevabının Sofya Sefiri Fethi Bey'e (Ali Fethi Okyar) iletilmesi.

Nuray Sevim
Türk Asker, Diplomat, Siyasetçi Ali Fethi Okyar

EK-II

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2

Kararname

4829

2
10/6/1936 tarih ve 4770 sayılı kararnameye ektir:
22 haziranda Montreux da toplanacak olan Boğazlar konferansına gönderilen
Heyete Londra Büyük Elçisi Fethi Okyar ile Paris Büyük Elçisi Suat Davaz'
ın da Murahhas olarak iltihakı ve kendilerine harcırahlarından başka 13054
sayılı kararnamede yazılı Miktarın yarısı nisbetinde gündelik verilmesi;
Hariciye Vekilliğinin 16/6/1936 tarih ve 11074/1936 sayılı tezkeresi üzeri-
ne İcra Vekilleri Heyetince 16/6/1936 da onanmıştır .

16/6/1936

REİSİCÜMUR

K. Atatürk

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
Ha. V. V. Ma. V. Mi. V. Na. V.
İk. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V. V.
0.30 18 01 02 66 51 13

22.6.1936 tarihinde Montreux'da toplanacak Boğazlar Konferansı'na katılacak heyete
Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ile Paris Büyükelçisi Suat Davaz'ın da ilaveleri.

Nuray Sevim
Türk Asker, Diplomat, Siyasetçi Ali Fethi Okyar

EK-III

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muameleat Müdürlüğü
Şube
Sayı 8337

Kararname

Hükümetimizle Fransa Hükümeti arasında aktedilecek olan Bitarafılık ve Uzlaşma ve hakem muahedenesinin Cumhuriyet hükümeti namına müzakerre ve imzası için Paris Büyük Elçisi Fethi Beyfendiye salâhiyet itası, Hariciye vekâletinin 12/8/929 tarih ve 77053/44I numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 12/9/929 tarihli içtimalında tasvip ve kabul olunmuştur .

12/9/929

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

M. Zeki

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

S. K.
İçtimada bulunmadı

Ha. V.

S. K.

Ma. V.

S. K.
İçtimada bulunmadı

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

R.
İçtimada bulunmadı

İk. V. V.

M. M. V.

S. I. M. V.

S. I. M. V.

080 18 01 02 5 45 18

Fransa ile yapılacak olan Bitarafılık ve Uzlaşma ve Hakem Muahedesi'ne katılacak Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar)'ye yetki verilmesi.